

13. Blochliger, H. *Reforming the Tax on Immovable Property: taking care of the unloved* / H. Blochliger. – OECD Economics Department Working Papers.
14. Burg, P. *France – Corporate Taxation* / P. Burg. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – France
15. Cadosch, R. *Switzerland – Corporate Taxation* / R. Cadosch. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – Switzerland
16. Doom-Olejnicka, M. *Poland – Corporate Taxation* / M. Doom-Olejnicka. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – Poland
17. Furuseth, E. *Norway – Corporate Taxation* / E. Furuseth. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – Norway
18. Gallo, G. *Italy – Corporate Taxation* / G. Gallo. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – Italy
19. Gutierrez, C. *Chile – Corporate Taxation* / C. Gutierrez. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses Chile
20. Herm, M. *Estonia – Corporate Taxation* / M. Herm. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – Estonia
21. Mkrtchyan, T. *Czech Republic – Corporate Taxation* / T. Mkrtchyan. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – Czech Republic
22. Morett, M.E. *Mexico – Corporate Taxation* / M.E. Morett, F.L. Cepeda. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – Mexico
23. Norregaard, M.J. *Taxing Immovable Property Revenue Potential and Implementation Challenges* / M.J. Norregaard. – International Monetary Fund.
24. Obuoforibo, B. *United Kingdom – Corporate Taxation* / B. Obuoforibo. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – United Kingdom
25. Oliveira Braga, T. *Portugal – Corporate Taxation* / T. Oliveira Braga. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – Portugal
26. Ostaszewska, O. *Ireland – Corporate Taxation* / O. Ostaszewska. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – Ireland
27. Perdelwitz, P. *Germany – Corporate Taxation* / P. Perdelwitz. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – Germany
28. Saw, R. *Korea – Corporate Taxation* / R. Saw. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – Korea.
29. Torma, L. *Hungary – Corporate Taxation* / L. Torma. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – Hungary.
30. Verschueren, C. *Luxembourg – Corporate Taxation* / C. Verschueren et al. – IBFD, Tax Research Platform: Country Analyses – Luxembourg.
31. Niyazmetov, I., Voronin, S., Koraboev, B., Ugay, D., (2021). *Ways of property tax reform in the republic of Uzbekistan. Obshchestvo i ekonomika, (3), 30-43.*
32. Niyazmetov, I., Voronin, S., Koraboev, B., Ugay, D., (2021). *International experince in real estate taxation. Obshchestvo i ekonomika, (2), 119-130.*
33. Тўлаков, У.Т. (2022). *Кўчмас мулкни солиққа тортишда имтиёзлар самарадорлиги. Scientific Journal of "International Finance & Accounting", 5(6), 68-78.*
34. Tulakov U.T., (2022). *Trends in the Development of Real Estate Taxation in Uzbekistan. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, 9(12), 241-248.*
35. Тўлаков У.Т., *Кўчмас мулкни солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш: Монография / У.Т.Тўлаков. – Термиз: ТерДУ нашр-матбаа маркази, 2022. – 128 б.*

БЮДЖЕТ МАБЛАҒЛАРИДАН ОҚИЛОНА ФОЙДАЛИНИШ ВА БЮДЖЕТ ИНТИЗОМИНИ МУСТАҲҚАМЛАШНИНГ ЗАМОНАВИЙ МАСАЛАЛАРИ

 https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss1/a64

Турабов Баходир Тўхтамишович -
Давлат бошқарув академияси тадқиқотчиси

Аннотация. Мақолада бюджет маблағларидан оқилон фойдалиниш ва бюджет интизоми мустаҳкамлашнинг замонавий масалалари, шунингдек, бюджет харажатларини режалаштириш жараёнидаги ажратилган маблағлардан фойдаланиш бўйича бюджет интизоми бузилиш ҳолатлари муҳокама қилинган ва хулоса ҳамда таклифлар шакллантирилган.

Калит сўзлар: бюджет маблағлари, бюджет интизоми, бухгалтерия, молиявий назорат, ички назорат.

СОВРЕМЕННЫЕ ВОПРОСЫ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ И УКРЕПЛЕНИЯ БЮДЖЕТНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ

Турабов Баходир Тохтамышович -
Научный сотрудник Академии государственного управления

Аннотация. В статье рассматриваются современные вопросы рационального использования бюджетных средств и укрепления бюджетной дисциплины. Также рассмотрены случаи нарушений бюджетной дисциплины в части использования выделенных средств в процессе планирования расходов бюджета и сформулированы выводы и предложения.

Ключевые слова: бюджетные средства, бюджетная дисциплина, бухгалтерский учет, финансовый контроль, внутренний контроль.

MODERN ISSUES OF RATIONAL USE OF BUDGET FUNDS AND STRENGTHENING OF BUDGET DISCIPLINE

*Turabov Bakhodir Tokhtamishovich -
Researcher of the Academy of Public Administration*

Abstract. The article discusses modern issues of rational use of budget funds and strengthening of budget discipline. Also, cases of violations of budget discipline regarding the use of allocated funds in the budget expenditure planning process were discussed and conclusions and suggestions were formulated.

Key words: budget funds, budget discipline, accounting, financial control, internal control.

Кириш. Ҳуқуқий маҳсулот бўлган давлат бюджети режалаштиришда ҳам, амалга оширишда ҳам, ҳисобот беришда ҳам қатъий риоя қилиниши керак бўлган шахсий манфаатлар ва гуруҳларнинг хатти-ҳаракатлари билан бузилади. Давлат бюджети маблағларини шахсий ва гуруҳ манфаатлари йўлида ишлатиш мақсадида турли қоидалар бузилиб, турли ноқонуний ҳаракатлар амалга оширилмоқда. Бошқа томондан, ҳукумат бюджетни қоидаларга мувофиқ бажарилишини таъминлаш учун ички назорат, яхши бошқарув ва бухгалтерия маълумотларига эга, аммо бу восита тўғри ишламаётганга ўхшайди.

Маълумки, бюджет маблағларидан оқилона фойдаланиш олдиндан белгиланган тамойиллар асосида амалга оширилади. Бундай тамойиллар қаторига бюджет маблағларини мақсадли тақсимлаш, улардан энг юқори самара олинишига эришиладиган ҳолда фойдаланиш, тежамкорлик режимига қатъий амал қилиш, бюджет интизомига риоя этилишини таъминлаш ва малакали кадрлар салоҳияти кабилар кириши мумкин. Бу тамойилларга сўзсиз амал қилиш бюджет маблағларидан мақсадли, самарали ва тежамли асосда фойдаланишга катта имконият яратади.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Бюджет маблағларидан оқилона фойдаланиш ва бюджет интизомини мустақамлашнинг замонавий масалалари бўйича кўплаб иқтисодий тадқиқотлар амалга оширилган бўлиб, бугунги кунда бу масала жуда долзарб тадқиқот мавзуси ҳисобланади.

О.Костантини фикрича, “Ҳукумат бюджети – ҳукуматнинг молиявий даврдаги, одатда бир йилдаги даромадлари ва харажатларини акс эттирувчи баёнот. Яхши тайёрланган ва аниқланган бюджет ҳар бир иқтисодиётда макро-иқтисодий барқарорликни ва иқтисодий ўсишни таъминлаш учун жуда муҳимдир” [3].

Яхши бюджет натижалари иқтисодиётда ресурсларни самарали тақсимлаш орқали кўрилади. В.Г.Бонга таъкидлаганидек, “ресурсларни тақсимлаш ва қоидаларни бажариш сиёсатдан мустақил бўлган давлат хизматчиларининг иши. Масалан, тенгсизликларга дуч келган мамлакат учун яхши сиёсат тенгсизлик бўшлиқларини бартараф этишга қаратилган бўлиши ке-

рак. Бироқ нотўғри сиёсат бундай камчиликларни қоплаш чораларини кўра олмайди ёки қутти-лаётган сиёсий натижалар туфайли бундай масалалар эътибордан четда қолади. Бюджет ҳукумат мақсадлари ва ўша молиявий йилда нимага эришмоқчи эканлигини аниқ белгилайди. Бюджет баёноти қонун чиқарувчи орган (штат) томонидан маъқулланиши учун биринчи навбатда қонуний масала бўлиб қолади, худди бошқа ҳар бир ҳукумат сиёсати ўтиши керак бўлган воқеалар жараёни каби, шунинг учун бу маънода у бюджет жараёни деб аталади” [2].

Баъзи тадқиқотлар ички назорат ва бюджет интизоми ўртасидаги ижобий муносабатларнинг далилларини беради [4].

Кейин яхши бошқарув ва бюджет интизоми [7] ва бухгалтерия маълумотлари сифати билан бюджет интизоми ўртасидаги ижобий боғлиқлик аниқланди [6]. Хулоса қилиш мумкинки, ички назорат қанчалик ижобий бўлса, самарали бошқарув ва бухгалтерия ҳисоби маълумотларининг сифати бюджет интизомини яхшилашга ижобий таъсир кўрсатади.

В.Ж.Макартен томонидан олиб борилган тадқиқот кўрсатадики, ички назорат бюджет интизомига таъсир қилиш, айниқса сиёсат, режалаштириш ва бюджетлаштиришда анча устундир [5]. Шунга ўхшаш фикрни К.Г.Виллоугҳбий ҳам билдиради, агар аслида харажатлар аввалги ҳисоб-китобларга кўра кўтарилса, бюджет интизомини амалга ошириш қийин бўлади. Шунинг учун бюджет тузишда мувозанатни (чек ва баланс) амалга ошириш учун кучли ички назорат зарур [10].

Ички назоратнинг мақсади улардан бири бўлиб, операцион ташкилот самарали қоидаларга бўйсунди. Бюджет субъектларни режалаштириш, бошқариш ва назорат қилишда бошқарувнинг операцион воситасидир [11]. Шундай қилиб, тушуниш мумкинки, ички назорат ташкилотнинг бюджетини самарали амалга оширишга олиб келади ва қоидаларга риоя қилади.

Агар бюджет тузишдаги маълумотлар бузилган бўлса, бюджетнинг бюджет интизоми мақсадига тўсқинлик қилади. Бухгалтерия ҳисоби маълумотларининг бузилиши қарорнинг нотўғри қабул қилинишига олиб келади. Шунинг учун бухгалтерия ҳисоби маълумотлари

тегишли қарор қабул қилиш учун ишлатилиши керак. Сифатли бухгалтерия маълумотларисиз бюджет интизомини яхшилаш қийин бўлади [8].

Шаффофликнинг йўқлиги фискал интизом ва харажатларни назорат қилишни қийинлаштиради. Ривожланган мамлакатларда жорий этилган иерархик овоз бериш тартиб-қоидалари, айниқса, бутун бюджет жараёнидаги назорат ва мувозанатни қисқартириш ҳисобига фискал интизомни кучайтирди [1].

Бюджетни шакллантириш жараёнининг мақсади харажатлар, даромадлар ва тақчиллик бўлган асосий фискал агрегатларни аниқлашдан иборат. Шундай қилиб, жараён харажатлар ва даромадларни тақсимлаш муаммосини ҳал қилади. Бошқа томондан, сиёсатчилар бюджетни сиёсий кун тартиби ёки мақсадни илгари суриш имконияти сифатида кўрадилар [9].

Таҳлил ва натижалар. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2016 йил 22 декабрда 2850-сон билан рўйхатдан ўтказилган йўриқномада ғазначилик бўлинмаларига электрон ҳужжат шаклида юборилган юридик ва молиявий мажбуриятлар бўйича маълумотларнинг тўғрилиги, ҳужжатларнинг ҳаққонийлиги ва қонунчилик талабларига мувофиқлиги учун бюджет ташкилотлари жавобгар эканлиги белгиланиб, ноқонуний харажатлар учун ғазначилик тизимининг масъулияти ва жавобгарлиги кўрсатилмаган.

Ғазначилик орқали бюджет тизими маблағлари ҳисобидан 2022 йилни ўтган даврида қонунийлиги учун бюджет ташкилотларини жавобгарлиги асосида улар томонидан юборилган электрон шаклдаги 1,8 млн.та юридик мажбуриятлар рўйхатга олинган ва тўловлар амалга оширилган.

Мазкур тўловлардан ташқари, ортиқча тўланган солиқлар (пеня, жарима) сифатида ҳамда қўшилган қиймат солиғини манфий қолдиғи сифатида давлат бюджети ҳисобидан автоматлашган тизим орқали солиқ ва божхона органларининг электрон сўровлари бўйича тўловларнинг ҳаққонийлиги ғазначилик тизими томонидан текширилмасдан солиқ тўловчиларга қайтарилган.

Бунинг асосий омилларидан бири сифатида айтиш мумкинки, давлат бюджетининг харажатлари ижроси, эришилган кўрсаткичлар тўғрисида жамоатчилик ва Олий Мажлис палаталари олдида Молия вазирлиги асосий ҳисоб берувчи бўлиб, соҳавий вазирлик ва идораларнинг бу борадаги ҳисобдорлиги қатъий белгиланмаганлигидир.

Мамлакатимизда олиб борилаётган ишхотлар натижасида эришилган ижобий (давлат молиявий назоратининг такомиллаштирилиши) натижаларига қарамасдан бугунги кунда

бюджет харажатлари ва даромадларини режалаштириш, улардан фойдаланиш жараёнидаги бюджет интизомини бузилишининг қуйидаги характерли кўринишларини келтириш мумкин:

1. Бюджетнинг иккинчи даражали харажатларини маблағ билан таъминлаш оқибатида биринчи даражадаги тадбирларга маблағ йўналтиришни кечиктириш.

2. Маҳаллий ҳокимият органлари раҳбарларининг тазйиқи остида бюджет маблағларини бюджет параметрларида кўзда тутилмаган харажатларга йўналтириш.

3. Иш ҳақи, хўжалик харажатлари бўйича белгиланган бюджет лимитларини ошириб бориш.

4. Бюджет маблағларини бир моддадан иккинчи моддага ўтказиш ва улардан ноқонуний тарзда фойдаланиш.

5. Худудий раҳбарларнинг лоқайдлиги, малакасизлиги ёки онгли равишда ҳуқуқбузарликларга йўл қўйиш каби ҳолатлар.

Бюджет интизомига риоя этиш интизомининг бузилиши энг кўп тарқалган характерли кўриниши бюджетнинг қўшимча маблағларини маҳаллий ҳокимликларнинг фармойишлари асосида манзилли дастурига киритилмаган қурилиш ва таъмирлаш объектларига, автомобиллар сотиб олиш, дабдабали тадбирларни ўтказишга йўналтиришдир.

Холислик нуқтаи назаридан таъкидлаш жоизки, Молия вазирлигининг Давлат молиявий назорати органи томонидан зиммаларига юклатилган масъулиятли вазифаларни бажариш ва берилган ҳуқуқлардан тўлиқ фойдаланиш бўйича кўрилган чора-тадбирлар ва амалга оширилган назорат ишлари таъсирида кейинги даврда республика молия вазирлиги тизимида ва барча бўғиндаги бюджет муассасаларида бюджет интизомига риоя этиш бирмунча даражада мустаҳкамланди, молия органлари ҳамда бюджет муассасалари раҳбар ва мансабдор шахсларининг масъулияти ва савияси анча юқорига кўтарилди, бюджет интизомини бузиш ҳолатлари камайтирилиши ҳамда биринчи даражали харажатларни ўз вақтида маблағ билан таъминланишига эришилди.

Шу билан бирга амалга оширилган таҳлил натижалари кўрсатмоқдаки, амалиётда бюджет маблағларини нотўғри сарфлаш ҳолатларига ҳали ҳам йўл қўйилмоқда, бюджет ташкилотларида белгиланган лимитлардан ортиқча маблағлар сарфлаш ҳоллари давом этмоқда, раҳбар ва мансабдор шахслар томонидан белгиланган штат интизоми бузилмоқда.

Давлат молиявий назорат органи томонидан молия муассасалари фаолияти устидан назоратни бўшаштириб юборганлиги оқибатида молия органлари ва бюджет ташкилотлари раҳ-

барлари биринчи даражали харажатларни молиялаштириш учун йўналтириш ўрнига маблағларни бюджет параметрларидаги бошқа харажатларга йўналтириш, бюджет маблағларини бошқа моддаларга сарфлаш ҳолатларига йўл қўйиш давом эттирилмоқда.

Натижада 2022 йил давомида ўтказилган назорат тадбирлари натижасида аниқланган молиявий камчиликларнинг 2,8 фоизида камомад ва ўзлаштиришлар, 16,4 фоизида ноқонуний, мақсадсиз ва самарасиз харажатлар ҳамда 80,8 фоизида давлат харидлари жараёнидаги қонун бузилиши ҳолатлари аниқланган.

Бу фақатгина бюджет маблағларини режалаштириш жараёнида эмас, балки улардан фойдаланиш жараёнида ҳам бюджет интизомига риоя этишнинг бузилишига хос қўйидаги характерли кўринишларни келтириб чиқармоқда:

- биринчи даражали тўловларнинг (иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловлар, ижтимоий нафақалар ва стипендиялар) ўз вақтида молиялаштирилмаслиги ҳамда нақд пул билан таъминланмаслиги, тўлов муддатларининг кечиктирилиши;

- бюджет параметрларига ва харажатлар сметаларидаги лимитларга амал қилмаслик натижасида иш ҳақи, коммунал хизматлар ва хўжалик харажатларидан ортиқча харажатларга йўл қўйиш;

- бюджет муассасаларининг харажатлар сметаларида кўзда тутилмаган харажатларни амалга ошириш ва бюджет маблағларидан самарасиз ва бошқа мақсадларда фойдаланиш;

- бюджет муассасаларининг раҳбарлари томонидан штат-смета интизомига риоя қилмаслик, ортиқча штат бирликларидан фойдаланиш, иш ҳақининг белгиланган миқдорларини ошириб юбориш, ишламаган ходимларга ҳақ тўлаш;

- ўз-ўзини бошқариш органлари (маҳалла қўмиталари) орқали аҳолининг кам таъминланган қатламларига тўланадиган ижтимоий нафақаларни тайинлашда турли маҳаллийчилик ва қариндош-уруғчиликка йўл қўйиш ҳамда уларни тўлаш пайтида банк муассасалари ходимлари ва ўз-ўзини бошқариш органлари ходимлари билан биргаликда турли қонунбузарликларга ва давлат маблағларини ўзлаштиришга йўл қўйиш;

- маҳаллий ҳокимият органлари раҳбарлари ва бошқа мансабдор шахсларнинг бюджет жараёнига асоссиз аралашуви натижасида бюджет маблағларини кўзда тутилмаган қурилиш, таъмирлаш ишларига, автомобиллар ва бошқа дабдабали жиҳозлар сотиб олишга ҳамда турли тадбирлар ўтказишга сарфлаш;

- моддий жавобгар шахслар томонидан жавобгарликдаги моддий қийматликлар ва

нақд пуллардан камомадларга ҳамда талон-тарожиликларга йўл қўйиш ва ҳ.к.

Бюджет интизомига қатъий риоя этмасдан тегишли хатоликларга йўл қўйган ва оқибатда бюджет маблағларидан ноқилона фойдаланишга олиб келган мансабдор шахсларни жазолаш ёки жавобгарликка тортиш механизми, фикримизча, ҳаддан ташқари инсонпарварликка асослангандир. Амалда мансабдор шахсларни жазолаш ёки жавобгарликка тортишнинг юқоридаги механизми ҳамон шу тарзда давом этаверса, бюджетдан молиялаштириладиган муассасаларда ҳали-бери бюджет интизомини давр талаблари даражасида мустаҳкамлашга эришишнинг иложи бўлмайди.

Юқоридагиларни эътиборга олган ҳолда, фикримизча, бюджет интизомига қатъий риоя этмасдан тегишли хатоликларга йўл қўйган ва оқибатда бюджет маблағларидан ноқилона фойдаланишга олиб келган мансабдор шахсларни жазолаш ёки жавобгарликка тортиш механизмига тегишли ўзгартиришларни киритиш ва унинг таъсирчанлигини кучайтириш мақсадга мувофиқ. Бюджет маблағларидан фойдаланиш устидан бюджет назоратини кучайтириш, бюджет интизомини мустаҳкамлаш ва уни такомиллаштириш йўлларини белгилашда амалга оширилган таҳлил натижаларига таяниш билан бирга шу муаммоларга нисбатан илғор хорижий мамлакатларнинг тажрибалари ҳам муҳим аҳамият касб этади. Шу муносабат билан қайд этиш лозимки, сўнгги йилларда иқтисоди ривожланган мамлакатларда самарадорлик назорати деб номланувчи назорат тури кенг қўлланилмоқда. Бунда анъанавий назорат усуллари дастурли баҳолаш, сўнгги натижага келтирилганлиги, давлатнинг ижтимоий-иқтисодий сиёсатига мувофиқлиги сингари янги воситалар билан тўлдирилмоқда.

Илғор хорижий мамлакатлар тажрибаси кўрсатишича, бу мамлакатларда бюджет маблағларидан фойдаланиш юзасидан олиб бориладиган назорат рентабелли ҳисобланади. Масалан, АҚШда назорат органлари томонидан сарфланган 1 доллар бюджетга 5 доллар бўлиб тушади, яъни шунча миқдорда маблағларнинг бюджетга қайтарилиши таъминланади. Буюк Британияда эса назорат органларининг фаолияти учун сарфланган 1 фунт стерлинг 13 фунт стерлингни бюджетга тиклашга олиб келар экан. Мазкур масалани ўрганиш Ўзбекистон Республикаси учун буткул долзарб ҳисобланади. Бу эса, ўз навбатида, бу борадаги хориж давлатлари тажрибаларини кенгроқ ва чуқурроқ ўрганишни тақозо этади. Бу борада мамлакатимиз олий аудит органининг 2021 йилда INTOSAI халқаро ташкилотига тўлақонли аъзо сифатида қабул қилингани ҳам бежиз эмас албатта.

Тадқиқот ишида бу борадаги АҚШ, Буюк Британия, Франция, Германия, Финляндия ва Япония сингари мамлакатларнинг мавжуд тажрибалари ўрганилди. Уларни ҳисобга олган ҳолда, фикримизча, бюджет маблағларидан фойдаланиш устидан назоратни кучайтириш, бюджет интизомини янада мустаҳкамлаш ва уни давр талабларига мослаштириб такомиллаштириш учун, аввало, қуйидагиларнинг амалга оширилишини мақсадга мувофиқ:

- давлат сиёсатига мос равишда молиявий назорат ва унинг таркибий қисми бўлган бюджет назорати тизимини ислоҳ қилишнинг аниқ мақсадларини шакллантириш;

- қўйилган мақсадларга эришиш учун молия ва бюджет назорати соҳасидаги асосий вазибаларни аниқлаш;

- умумий молиявий (бюджет) назорат тизимида назорат-тафтиш ишларини олиб борувчи органларнинг самарали фаолиятини таъминловчи ташкилий тузилмани ишлаб чиқиш;

- назорат-тафтиш органларининг бюджет харажатларини оптималлаштиришга қаратилган юқори самарали фаолиятини ташкил этиш;

- назорат-тафтиш соҳасида амалга оширилиши лозим бўлган илмий тадқиқот ишлари қўламини кенгайтириш ва чуқурлаштириш;

- молиявий назорат (бюджет назорати) тизими органлари фаолиятини мувофиқлаштиришнинг меъёрий-ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш ва кейинги йилларда мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётида рўй берган ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда такомиллаштириш;

- назорат органи тизими билан давлатни бошқариш тизимининг бошқа бўғинларини мувофиқлаштириш;

- ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари билан биргаликда тегишли субъектларнинг фаолиятига ўзаро таъсир этиш механизми бўлган қўшма олий аудит органлари Ҳайъатини такомиллаштириш;

- ташқи ва ички аудит тузилмалари иш фаолияти самарадорлигини баҳоловчи ва соддалаштирувчи ягона маълумотлар тизимини жорий қилиш;

- илғор хорижий давлатларнинг назорат-тафтиш органлари фаолиятини кузатиш ва уларнинг тажрибаларини ўрганишни давом эттириш, сўнгра уларнинг ижобий ютуқлари ва натижаларини амалиётга татбиқ этиш.

Хулоса ва таклифлар. Бюджет маблағларининг мақсадли ва манзилли сарфланиши устидан жорий назоратни амалга оширувчи ғазначилик тизимига юклатилган вазибалари ижросини танқидий ўрганиш ҳамда ғазначилик тизимини тубдан ислоҳ қилиш, шу жумладан унинг вазифа ва функцияларини такомиллаш-

тириш, тизимнинг масъулияти ва жавобгарлигини янада оширишни назарда тутувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқиш ва қонунлар асосида белгилаш.

Ҳудудларга ажратилган маблағлар бўйича вазибалар томонидан эълон қилинаётган ахборотларда фақатгина маҳаллий бюджетдан ажратилган маблағлар билан чекланиб қолмай, маҳаллий Кенгашлар ва жамоатчиликнинг бюджет назоратидаги фаоллигини янада ошириш мақсадида, 2023 йилдан бошлаб барча даражадаги бюджетлар ва жамғармалардан ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун ажратилган маблағлар тўғрисидаги ҳудудлар кесимидаги (Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри ҳамда туманлар ва шаҳарлар кесимида) ахборотларни эълон қилиб бориш амалиётини жорий этиш лозим.

Давлат бюджети устидан ички назорат ва самарали бошқарувнинг заифлиги айрим ҳодисаларда ўз аксини топмоқда, бу эса бюджет интизомини яхшилашнинг жиддий муаммосидан далолат беради. Бухгалтерия ҳисоби маълумотларининг бюджет интизомига салбий таъсири ҳам бюджет интизомидаги муаммо сифатида аниқланади.

Ташкилий мақсадларга эришишда манфатдор томонларга тегишли ишончли таъминлаш воситаси сифатида ички назорат функцияси, айниқса, бюджетни режалаштириш, ижро этиш ва ҳисобдорлигини назорат қилиш нуқтаи назаридан яхшилаш керак. Ички назоратнинг заифлиги бюджетлаштиришда манипуляцияни келтириб чиқаради. Бюджет бўйича ички назоратнинг етарли даражада йўқлиги ҳам бюджетда кўрсатилган ҳукумат натижалари ёмонлашиши ва коррупцияни озиқлантиришга олиб келади. Ташкилотнинг бюджетдаги мақсадларига эришиши кутилаётган самарали бошқарув, айниқса, шаффофлик, натижалар ва фойдаларни устуворлик, хавф ва самарадорликни бошқариш ҳамда бюджетлаштиришда жавобгарлик нуқтаи назаридан баҳолалиши ва такомиллаштирилиши лозим.

Назорат тадбирлари жараёнида аниқланаётган хато ва камчиликларни тизимли бартараф этиш мақсадида илмий тадқиқот институтлари билан ҳамкорликда уларни ечим юзасидан тадқиқот ишларини олиб борилишини жорий қилиш ва бу жараёнга нафақат илмий ходимлар балки амалий тажрибаси бор ходимларни жалб этиш мақсадга мувофиқ. Шу билан бирга, юқорида таъкидланган малакали кадрлар салоҳиятини ошириш бўйича Олий таълим муассасалари билан давлат аудити функцияси юклатилган ташкилотлар ҳамкорлиги ташкил қилгани ҳолда, ходимлар малакасини ошириш ва давлат аудит йўналишида миллий кадрлар тайёрлаш механизминини такомиллаштириш зарур.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Aaskoven, L., (2018) Budget institutions and taxation. *Public Choice*, 174(3-4), pp.335-349.
2. Bonga, W.G., (2021) Exploring the Impact of Neopatrimonialism Dominance in Africa. *Dynamic Research Journals' Journal of Economics & Finance*, Vol. 6(1), pp. 17-23.
3. Costantini, O., (2017) Political economy of the Stability and Growth Pact. *European journal of economics and economic policies: Intervention*, 14(3), pp.333-350.
4. Inyang, W. S. (2013). The impact of overhead cost budgeting on the annual imprest expenditures of State Ministries, Departments and Agencies (MDAs): A study from Cross River State, Nigeria. *International Business Research*, 6(6), 129-142. <https://doi.org/10.5539/ibr.v6n6p129>
5. McCarten, W. J. (2003). The challenge of fiscal discipline in the Indian states. *Fiscal decentralization and the challenge of hard budget constraints*, 249-286.
6. Nunuy, N. A. (2010). *Akuntansi Pemerintah: Implementasi Akuntansi Keuangan Pemerintah Daerah*. Kencana Prenada Media Group
7. Rigaud, B., & Arsenault, P. É. (2013). Budget governance in Canada. *OECD Journal on Budgeting*, 13(1), 9-30. <https://doi.org/10.1787/budget-13-5k409g59x7r8>
8. Schoburgh, E., & Ryan, R. (Eds.). (2016). *Handbook of Research on Sub-national Governance and Development*. IGI Global.
9. Standring A., (2019) Relational expertise and the spatial (re) production of austerity: Challenges and opportunities for progressive politics. *Environment and Planning C: Politics and Space*, p.2399654419873674.
10. Willoughby, K. G. (2014). *Public budgeting in context: Structure, law, reform and results*. John Wiley & Sons
11. Warren, C. S., Reeve, J.M., & Duchac, J. (2014). *Financial & Managerial Accounting*, 13th. Cengage Learning.

АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИНИНГ ПУЛ ОҚИМИ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛОВЧИ КЎРСАТКИЧЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Фозилжонов Иброхимжон Сотволдихўжа ўғли -
Тошкент давлат иқтисодиёт университети,
Корпоратив бошқарув факультети
декан ўринбосари

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss1/a65

Аннотация. Мазкур мақолада акциядорлик жамиятларининг пул оқими самарадорлигини баҳоловчи мультипликатор кўрсаткичларининг нормаси ҳамда уларни ҳисоблашнинг ўзига хос хусусиятлари баён этилган. Бундан ташқари, корхоналарнинг пул оқими самарадорлигини баҳоловчи мультипликатор кўрсаткичларини мамлакатимиздаги акциядорлик жамиятларининг молиявий ҳолати ва макроиқтисодий кўрсаткичлардан келиб чиқиб, мақбул даражаларини белгилашнинг илмий асосларини келтириб ўтилган.

Калитли сўзлар: пул оқими, бевосита ва билвосита усул, пул оқимини баҳолаш, мультипликатор кўрсаткичларнинг мақбул даражаси, тўлов қобилияти коэффициенти, Бивера коэффициенти.

ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДВИЖЕНИЯ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ

Фозилжонов Иброхимжон Сотволдихўжа ўғли -
Ташкентского государственного экономического
университета, заместитель декана
факультета Корпоративного управления

Аннотация. В данной статье описаны нормы мультипликативных показателей, оценивающих эффективность движения денежных средств акционерных обществ, а также особенности их расчета. Кроме того, дана научная основа для определения оптимальных уровней показателей-мультипликаторов, оценивающих эффективность движения денежных средств предприятий, исходя из финансового состояния и макроэкономических показателей акционерных обществ в нашей стране.

Ключевые слова: денежный поток, прямой и косвенный метод, оценка денежного потока, оптимальный уровень мультипликативных показателей, коэффициент платежеспособности, коэффициент Бивера.

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF ASSESSMENT INDICATORS OF CASH FLOW EFFICIENCY OF JOINT STOCK COMPANIES

Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldixuja ugli -
Tashkent State University of Economics,
Deputy dean of the faculty of Corporate governance

Abstract: This article describes the norm of multiplier indicators that evaluate the cash flow efficiency of joint-stock companies, as well as the specific features of their calculation. In addition, the scientific basis for determining the optimal levels of multiplier indicators, which evaluate the efficiency of cash flow of enterprises, based on the financial status and macroeconomic indicators of joint-stock companies in our country, is given.

Keywords: cash flow, direct and indirect method, estimation of cash flow, optimal level of indicator multiplier, payment capacity coefficient, Biver's coefficient.